

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Поливач Марії Анатоліївни
«Академік П. Д. Пшеничний – учений, педагог та організатор вітчизняної
дослідної справи в зоотехнії у 30–70-х рр. ХХ ст.», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 –
історія науки й техніки**

Аналіз рукопису дисертації та праць здобувачки, опублікованих за темою дослідження, дає підстави зробити узагальнюючі висновки щодо виконаної роботи.

Перш за все, необхідно відзначити актуальність даного дослідження. В сучасних умовах здійснюється активний пошук ефективних шляхів подальшого розвитку тваринництва як підґрунтя для вирішення глобальної продовольчої проблеми, безпеки харчування населення. Наукова спадщина П. Д. Пшеничного має велике значення для зростання продуктивності сільськогосподарських тварин на основі розроблення основ раціональної збалансованої годівлі, з'ясування закономірностей індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин та його управління. Учений зробив значний внесок в організацію племінної справи, сільськогосподарської дослідної справи та вищої фахової освіти в УРСР, заснування науково-освітнього центру. З огляду на це вивчення вище зазначених складників його наукового спадку є своєчасним.

Дисертаційне дослідження виконувалося на кафедрі історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України, є складником ініціативної теми «Вивчення соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку України: аграрний аспект» (номер державної реєстрації 0112U005220).

Визначення мети дослідження та конкретних дослідницьких завдань вважаємо такими, що орієнтовані на наукове розв'язання проблем, зумовлених авторським концептуальним замислом. На основі наукового аналізу доступних

джерел та наявної літератури дисертантка комплексно дослідила наукову, педагогічну та організаційну діяльність академіка П. Д. Пшеничного.

Об'єктом дослідження є становлення і розвиток вітчизняної зоотехнічної науки кінця XIX – XX ст. В межах об'єкту виділено предмет дослідження, яким є науково-дослідна, педагогічна та організаційна діяльність П. Д. Пшеничного, його теоретичні здобутки і практичний внесок у розвиток вітчизняної зоотехнії.

Є належні підстави позитивно оцінити дисертаційне дослідження з точки зору наукової новизни її результатів. Значною мірою цьому сприяло те, що дисертантка зосередилася, передусім, на тих його аспектах, які були обійдені належною увагою дослідників або ж обтяжені стереотипами. Наукова новизна дослідження полягає у відтворенні цілісної картини становлення П. Д. Пшеничного як непересічного вченого в галузі тваринництва; проведенні періодизації його діяльності, що сприяло поетапному відтворенню його ролі в розвитку зоотехнічної науки, в організації системи вищої фахової освіти, розгортанні комплексних галузевих досліджень, в популяризації досягнень вітчизняних учених в тваринництві. Запроваджено до наукового обігу низку маловідомих матеріалів із центральних, обласних і галузевих архівів України та рукописних праць П. Д. Пшеничного.

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри історії і політології, вченої ради гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України. Загальну концепцію дослідження апробовано у доповідях на 17 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дисертації знайшли досить повне відображення в 28 публікаціях, сім з яких у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України за даною спеціальністю, одна стаття у виданнях іноземних держав.

Структура дисертації відповідає меті та поставленим завданням, відображає їх послідовне вирішення. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел, 56 додатків. Повний обсяг дисертації

становить 297 сторінок, із яких 214 основного тексту. Список використаних джерел і літератури включає 310 назв.

У першому розділі викладено результати проведеного дисертанткою історіографічного аналізу проблеми, що досліджувалася. При розгляді наукових узагальнюючих праць попередніх дослідників нею використано хронологічний підхід, що дало змогу виділити в історіографії проблеми два основні періоди: радянський та сучасний. Також виділено кілька груп за тематичним принципом, зокрема розвідки, присвячені біографії і творчій діяльності науковця, а також дослідження, в яких розглядаються різні аспекти історії зоотехнічної науки, що дало змогу систематизувати наявний масив історіографічних праць. Досить переконливо обґрунтовано, що попередні публікації не розкривали даного питання повною мірою, тому виникла потреба у проведенні комплексного узагальнюючого науково-історичного дослідження, присвяченого аналізу багатогранної наукової, професійної, історіографічної біографії академіка П. Д. Пшеничного.

На нашу думку, джерельна база дослідження є досить репрезентативною і багатогранною, дає змогу об'єктивно проаналізувати комплекс проблем, пов'язаних з науковою діяльністю П. Д. Пшеничного. Її основу становлять: наукові праці вченого, документи й матеріали фондів державних архівів, матеріали усної історії, періодика. Зокрема, дисертанткою використано архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Донецької області, Державного архіву Київської області, Державного архіву Харківської області, Державного архіву м. Києва. В даному дослідженні імпонує, що авторкою доповнено список наукових праць ученого, складений попередніми дослідниками, упорядковано бібліографію за роками та напрямками наукових досліджень, що дало змогу відтворити цілісну картину динаміки його наукових інтересів. Залучено широкий комплекс галузевих періодичних видань.

Позитивною стороною даного дослідження, крім іншого, є застосована дисертанткою методика та дотримання пріоритетних принципів наукового пізнання. Зокрема, вона уникає апіорних схем, коли дослідження перетворюється в «обґрунтування» наперед визначеного результату. Здійснюючи дослідження в проблемно-хронологічному розрізі, авторка за необхідності звертається як до методу історичної ретроспективи, так і до сучасної практики.

Теоретико-методологічні засади дисертації ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного пошуку: об'єктивності, наступності, історизму, критичного аналізу джерел, що передбачають цілісне, всебічне охоплення найсуттєвіших аспектів окресленої проблеми. Для розв'язання дослідницьких завдань використовувалися порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, описовий, логічно-аналітичний методи, а також методи персоналізації та періодизації, інтерв'ювання, які дали змогу висвітлити творчий шлях академіка П. Д. Пшеничного, його наукову, організаційну та педагогічну діяльність, визначити його внесок у систему національних культурних цінностей. Комплексне застосування різноманітних засобів наукового пошуку, аналізу й синтезу сприяло ефективному використанню архівних документів, матеріалів періодики, опублікованих праць досліджуваного періоду.

У другому розділі проведено систематизацію різноманітних джерел і на цій основі виділено кілька періодів становлення П. Д. Пшеничного як ученого у галузі зоотехнії, організатора сільськогосподарської дослідної справи. З'ясовано, що формування його наукового світогляду відбувалося під впливом умов, у яких розвивалася зоотехнічна і аграрна наука в цілому. На становлення наукових пріоритетів П. Д. Пшеничного значний вплив здійснило навчання у галузевих закладах освіти, знайомство з плеядою талановитих фахівців, професорів І. В. Бельговського, М. Ф. Білоусова, Є. Ф. Лисицького, А. М. Макарова, П. В. Серебровського, Ю. А. Трувельта та інших, вивчення їх фундаментальних наукових праць.

Дисертантка також наголошує на впливі на формування наукових

орієнтирів П. Д. Пшеничного завідувача відділу тваринництва Носівської сільськогосподарської дослідної станції Б. Н. Веріго. У цьому контексті визначальною виявилася його робота в Сільськогосподарському науковому комітеті, Київській та Західній зоотехнічних дослідних станціях, накопичення досвіду на посаді зоотехніка в багатьох господарствах Харківської, Донецької, Полтавської, Катеринославської областей, участь в експедиції з обстеження сірої української породи.

Відповідно до найважливіших подій у біографії П. Д. Пшеничного М. А. Поливач запропонувала періодизацію його життєвого та творчого шляху, яка охопила два етапи. Перший із них – початок формування наукового світогляду, що пов'язано з навчанням у Савинському вищому навчальному училищі, Липковатівській нижній сільськогосподарській школі, Харківському середньому сільськогосподарському училищі, Харківському зоотехнічному технікумі. Як знакові події другого етапу розглядаються: захист кандидатської та докторської дисертацій, становлення системних наукових досліджень з годівлі та цілеспрямованого вирощування молодняку.

Найбільш змістовними є матеріали третього розділу дослідження, в якому виділено етапи науково-організаційної діяльності та пріоритетні наукові розробки академіка П. Д. Пшеничного. Доведено, що дослідник працював над кількома проблемами: розроблення наукових основ раціональної годівлі сільськогосподарських тварин; вирощування молодняку сільськогосподарських тварин; виготовлення та використання комбікормів у годівлі сільськогосподарських тварин; нагул молодняку м'ясної худоби; хімічний склад кормів і їх поживність в лісостеповій частині Правобережжя Київської області; дослідження зміни складу і поживності кормів під впливом природних умов та агротехніки вирощування, способів збирання, консервування, зберігання та ін.

Як основні здобутки П. Д. Пшеничного аспірантка розглядає: принципи і методи спрямованого вирощування й стимуляції розвитку функції живлення та обміну речовин у молодняку сільськогосподарських тварин; способи підвищення

коефіцієнта корисної дії корму; принципи вікової мінливості видів і корисних у господарському розумінні ознак тварин під впливом різних видів годівлі та формування продуктивності тварин в онтогенезі.

Здобувачкою досить ґрунтовно висвітлено внесок П. Д. Пшеничного в розвиток вчення про онтогенез сільськогосподарських тварин, який був одним із визначальних у його науковій творчості. Досліджуючи вікову мінливість видових і господарськи корисних ознак у тварин під впливом різних рівнів годівлі, вчений зробив висновок, що перші є результатом взаємодії спадковості та умов онтогенезу. Довів, що добір і підбір виступають засобом управління історичним розвитком організмів – філогенезом, обґрунтував ефективність цілеспрямованого втручання в індивідуальний розвиток тварин.

М. А. Поливач досить повно охарактеризувала методи вирощування та стимуляції розвитку функції живлення та обміну речовин у молодняку сільськогосподарських тварин, запропоновані П. Д. Пшеничним, який розглядав вирощування як керований процес формування тварин бажаного типу для певних умов використання. Виокремив основні чинники одержання здорових тварин: повноцінну годівлю; догляд та утримування, тренування, клімат.

На нашу думку, в дисертаційному дослідженні найбільш ґрунтовно узагальнено основні результати досліджень П. Д. Пшеничного з розроблення наукових основ раціональної годівлі сільськогосподарських тварин, учений сформулював її значення як основи підвищення їхньої продуктивності та зниження собівартості продукції.

У четвертому розділі розкрито внесок дослідника у розвиток галузевої освіти, становлення заснованого ним Київського науково-освітнього центру з проблем годівлі сільськогосподарських тварин, висвітлено його репрезентаційну, популяризаторську та консультативну діяльність.

Дисертанткою справедливо зазначено, що П. Д. Пшеничний доклав зусиль до становлення галузевих кафедр Башкирського сільськогосподарського інституту та Української сільськогосподарської академії. За його авторства видані

підручники і навчальні посібники з годівлі сільськогосподарських тварин, які витримали кілька перевидань. Нам представляється цінним, що М. А. Поливач позиціонувала оригінальну методику підготовки молодих науковців, яку розробив П. Д. Пшеничний і широко використовував в своїй професійній діяльності. Вона включала принципи, що стосувалися об'єктивного налагодження партнерської співпраці керівника і пошукача, апробацію результатів дослідження, максимальне використання набутків зарубіжних науковців.

М. А. Поливач представила короткий огляд наукового доробку учнів академіка П. Д. Пшеничного. Їх здобутком є обґрунтування оптимальних параметрів використання різноманітних балансуючих добавок у годівлі тварин із метою підвищення ефективності використання поживних речовин кормів, стимуляції продуктивності, покращання відтворних властивостей і якості продукції, удосконалення розробки норм годівлі тварин та нормативних документів на корми й технологічний процес їх заготівлі. Стратегічний напрям досліджень, започаткований П. Д. Пшеничним, продовжений у роботах його учнів В. П. Демянюка, І. І. Ібатуліна, О. М. Івіцької, В. П. Коршуна, В. Ф. Красоти, М. Д. Любецького та ін.

Таким чином, одержані в процесі реалізації поставлених завдань результати мають суттєву наукову значимість. Йдеться про сформульовані дисертанткою положення теоретичного та науково-пізнавального характеру, виявлені визначальні щодо предмета дослідження тенденції тощо. Їх обґрунтованість забезпечена залученням до наукового аналізу достовірних репрезентативних джерел, дотриманням методів системного підходу до використання джерельного комплексу дослідження, а також історіографічного аналізу наукового доробку попередніх дослідників.

Достатньо вмотивованими вважаємо сформульовані дисертанткою висновки, найсуттєвішими з яких, є ті, що стосуються систематизації наукової спадщини академіка П. Д. Пшеничного, його теоретичного та практичного внеску в

розроблення основ раціональної годівлі і спрямованого вирощування молодняку сільськогосподарських тварин.

Проте вважаємо за необхідне звернути увагу і на деякі упущення та побажання, які можуть бути предметом послідувочої наукової дискусії.

1. Дисертантка узагальнює напрацювання академіка П. Д. Пшеничного, пов'язані з годівлею, онтогенезом і цілеспрямованим вирощуванням молодняку, хоча його наукова спадщина є більш багатогранною і включає наукові праці з питань раціонального режиму та зростання продуктивності праці на тваринницьких фермах, морфологічних і біохімічних досліджень в зоотехнії, організаційних основ розвитку тваринництва, резистентності, відтворення сільськогосподарських тварин та ін. Доцільно було хоча б епізодично охарактеризувати цей пласт наукового спадку вченого, оскільки мета дисертаційного дослідження полягала в комплексній оцінці його внеску в розвиток зоотехнічної науки, а не лише годівлі і цілеспрямованого вирощування молодняку.

2. Аналізуючи розвиток наукових напрямів, які розробляв П. Д. Пшеничний, не варто було розглядати їх відірвано від загального історичного процесу в країні. Доцільно було б пояснити, що наука про годівлю сільськогосподарських тварин в тяжкі для країни 30–50-ті роки минулого століття розвивалася під лозунгом пошуку компенсаторних джерел живлення. Вчені працювали в еру мало не повного вилучення зерножуражу до бездонного союзного фонду. Саме тому було проведено серію дослідів з вивчення конверсії та підвищення коефіцієнта корисної дії корму. ВАСГНІЛ прийняла низку постанов щодо розвитку цього напрямку, але про жодну з них дисертантка не згадує. На нашу думку, залучення даних матеріалів дало би змогу краще зрозуміти, якими важливими проблемами займався П. Д. Пшеничний і настільки був своєчасним його теоретичний і практичний внесок.

3. Інша слабка сторона дисертаційного дослідження полягає у відсутності порівняльного аналізу теоретичних і методологічних підходів до вирішення найбільш актуальних проблем годівлі та вирощування сільськогосподарських тварин, запропонованих П. Д. Пшеничним та іншими вченими. Дана робота вимагає більшої контекстовості, оскільки об'єктом дослідження є зоотехнічна наука в цілому. Ми вважаємо, що слід також більше уваги приділити узагальненню розробок ученого, які зберегли своє значення до наших днів. Окремий підрозділ «Значення наукової спадщини П. Д. Пшеничного на сучасному етапі розвитку зоотехнії» дозволив би посилити науково-прикладне значення даного дослідження.

4. Не зовсім вдало розроблено структуру дисертації, сформульовано назву її підрозділів. Так, підрозділ «Наукова спадщина академіка: історія і сучасність» містить відомості щодо діяльності заснованого П. Д. Пшеничним науково-освітнього центру. А хіба науковий доробок вченого (294 наукові праці) не є також його науковою спадщиною?

5. Дисертаційна робота занадто перевантажена цитатами, висвітленням родинних стосунків, спогадами соратників і учнів про особистісні риси П. Д. Пшеничного, тоді як хотілося б побачити більше авторських узагальнень щодо творчих здобутків ученого, його організаційної, педагогічної та популяризаторської діяльності. Трапляється багато неточностей, зокрема на с. 9 автореферату зазначено, що П. Д. Пшеничний навчався в Харківському зоотехнічному технікумі, а на с. 10 – в Харківському зоотехнічному інституті (перше є вірним) та ін.

Водночас висловлені зауваження можуть бути використані у подальшій науковій роботі дисертантки і не зменшують позитивну оцінку дисертації, яка є комплексним самостійним дослідженням, розв'язує актуальну наукову проблему та за своїм змістом, новизною, теоретичною і практичною цінністю та достовірністю одержаних результатів відповідає спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки, вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і

присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» та профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01 у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН.

Враховуючи все викладене вище, вважаємо, що Поливач Марія Анатоліївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Завідувач відділу документного забезпечення та збереження
наукових фондів Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН,
докт. істор. наук, професор

І. С. Бородай

Підпис І. С. Бородай засвідчую:

*Глов. спец. з питань
фінансування - О. Коп О. В. Жукієва*

Відлучи надійшов до спец. ради

16.12.2016р.